

TÜKETİCİNİN MUTAD MESKENİ HUKUKU

“Düşünsel Temeller”

Law of the Consumer’s Habitual Residence “Ideological Basis”

Prof. Dr. Gülin GÜNGÖR*

*Ne övgü ne de itham gerçek eleştirinin amacıdır.
Adaletle ayırt etmek, sağlam temellere dayandırmak,
erdemle çözüm önermek ve dürüstçe takdir etmek-
gerçek eleştirinin amaç ve görevleri bunlardır.*

*W.G. Simms (1806-1870)**□

Giriş, I. Koruyucu Politikalar ve Korunan Menfaatler, II. Koruyucu Bağlama İlkeleri ve Tüketicinin Menfaati, **Sonuç**

ÖZET

Yabancı unsurlu tüketici akitleri arasında sadece milletlerarası özel hukukun korumayı amaçladığı tüketicilerin taraf olduğu tüketici akitleri koruyucu özel bağlama kurallarına konu yapılmıştır. Milletlerarası özel hukukun koruma amacı bulunan tüketiciler, kendi mutad meskenlerinin bulunduğu ülke hukukuna göre korunur. Tüketicinin mutad meskeni hukuku, bu tüketiciler ile fonksiyonel olarak en sıkı irtibatlı hukuk olarak değerlendirilmektedir.

□ Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

□* <<http://www.creativequotations.com/one/2637.htm>>.

Anahtar Kelimeler: Tüketici, tüketicinin korunması, koruyucu politikalar, fonksiyonel bağlama, koruyucu bağlama kuralları, uygulanacak hukuk, MÖHUK, yabancı unsur, tüketicinin mutad meskeni, *home deal*, *travelers' deal*, zayıf taraf, en sıkı irtibatlı hukuk

ABSTRACT

Private International law only protects the consumers of certain consumer contracts through its functional choice-of-law rules. These are the consumer contracts entered within the contexts of home deal and travelers' deal. Such consumer contracts are governed by the law of the consumer's habitual residence. The law of consumer's habitual residence is considered the law having the closest connection with the consumer.

Keywords: Consumer, consumer protection, functional allocation, functional choice-of-law rules, applicable law, MÖHUK, foreign element, consumer's habitual residence, *home deal*, *travelers' deal*, weak party, the closest connection

GİRİŞ

Milletlerarası özel hukukta tüketici akitleri, koruyucu hukuk kurallarının uygulanması itibariyle, ticarî akitlerin karşısında yer alır.

Tüketici akitleri, karşı âkide nazaran ekonomik açıdan ve pazarlık gücü açısından zayıf, girdiği hukukî işlemin anlam ve mahiyetini anlamak bakımından genellikle bilgisiz, tecrübesiz, ilgisiz¹ ve yeterince örgütlü olmaması sebebiyle *akdin tipik zayıf tarafı*² ya da *sosyal yönden zayıf tarafı*³ olarak kabul edilen tüketici ile kendi işinin ya da mesleğinin icabı olarak akit yapan tacir arasında akdedilen ve mal ve hizmet satımını konu edinen akitlerdir.

Milletlerarası özel hukukun ticarî kabul ettiği akitler ise, her iki âkidin de akde kendi işinin ya da mesleğinin icabı olarak girdiği, tarafların

¹ Beale, H.: Inequality of Bargaining Power, Oxford Journal of Legal Studies, C.6 (1986), s.130-131.

² Boggiano, A.: International Standard Contracts, A Comparative Study, Rec. des Cours, C.170/1 (1980), s.112. Akdın sosyal yönden zayıf tarafı kabul edilen grupların (işçi, kiracı gibi) hukukî durumu hakkında bilgi için bkz. Neal, A.C.-Victorin, A. (Edt.): Law and the Weaker Party and Anglo Swedish Comparative Study, C.V (The Comparison II), Kent 1992, s.129 vd.

³ Hillermaier, K.: Fheilheit und soziale Verantwortung im Vertragsrecht, BB 1976, s.725-726 ve Schmude, J.: Verbraucherschutz und Vertragsfreiheit, Festschrift für Kurt Ballerstedt, Berlin 1975, s.485, 495 (Zevkliler, A.: Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Örnek Yargıtay Kararları ve İlgili Mevzuat, İzmir 1996, s.8'den naklen).

ekonomik güç ve pazarlık gücü açısından az çok eşit durumda bulunduğu akitlerdir.

I. Koruyucu Politikalar ve Korunan Menfaatler

Tüketiciyi akdin tipik zayıf tarafı veya sosyal yönden zayıf tarafı olarak kabul eden çağdaş hukuk düzenleri, refah devletini karakterize eden "sosyal devlet" olma özelliğinin⁴ de bir gereği olarak, tüketiciyi koruma amaçlı temel millî politikalar ihdas ederek izlemeye yönelmiştir. Tüketicinin korunması konusundaki temel millî politikalar, tüketicinin bireysel menfaati⁵ ve yanı sıra devletin tüketici kitlesinin korunmasındaki genel menfaati (kamu yararı)⁶ olmak üzere, iç içe geçmiş iki menfaati korumayı ve geliştirmeyi hedefler⁷. Türk Hukukunda da, 1982 Anayasası⁸ m.172'de tüketicinin korunması temel hukuk politikası olarak yer almaktadır⁹.

Tüketiciyi ve nihayetinde kamu yararını korumayı ve geliştirmeyi hedefleyen temel millî politikalar, genellikle milletlerarası emredici nitelik taşıyan hukuk kurallarına (doğrudan uygulanan kurallar) konu yapılmaktadır. Türk Hukukunda bu özellik 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda (TKHK) izlenebilir¹⁰. Birinci plânda tüketicinin bireysel menfaatini koruyan hukuk kurallarının gerisinde, toplumun bütününün tüketici olması sebebiyle, kamu yararına dönüşmüş devlet menfaati doğrudan uygulanan kanun niteliği taşıyan TKHK'un Türk Kanunlar İhtilafı Hukuku sistemi üzerinde yarattığı etki ile kendisini hissettirir.

Milletlerarası toplumun bütününün tüketici olması sebebiyle milletlerarası özel hukuk, tüketicinin menfaatini¹¹ milletlerarası toplumun genel menfaati olarak algılamakta; koruyucu millî hukuk politikalarının, koruyucu ihtilâf kurallarının gerisinde varlığını ve etkisini sürdürmesi amaçlanmaktadır¹².

⁴ Ewald, F.: A Concept of Social Law, Dilemmas of Law in the Welfare State, New York 1988, s.40 (Edt. Teubner, G.).

⁵ Hartley, T.C: Consumer Protection Provisions in the EEC Convention, Contract Conflicts, Amsterdam 1982, s.111-112 (Edt. North, P.M.); ayrıca bkz. Rice, D.A.: Remedies, Enforcement Procedures and the Duality of Consumer Transaction Problems, Boston University Law Review, C.48-49 (1968-69), s.560-563.

⁶ Erauw, J.A.: International Advancement of Consumer Interests Through Conflicts Rules, International Contracts and Conflicts of Laws, A Collection of Essays, London 1990, s.72 (Edt. Sarcevic, P.); Rice, s.563 vd.

⁷ Hartley, s.112-113.

⁸ RG 9.11.1982-17863 (Mükerrer).

⁹ Ayrıca bkz. TC 1982 AY md.167/I.

¹⁰ RG 23.2.1995-22221. Bkz. TKHK m.1 ve m.2.

¹¹ Tiryakioğlu, B.: Taşınır Mallara İlişkin Milletlerarası Unsurlu Satım Akitlerine Uygulanacak Hukuk, Ankara 1996, s.14-15.

¹² Tüketicinin mutad meskeni hukukunun yetkili hukuk olarak tercihi de temel milli politikaların

Milletlerarası hukukun tüketicinin korunması konusunda koruyucu hukuk kurallarına yönelişi, milletlerarası toplumun genel menfaatinin korunabilmesi için bazı milletlerarası özel hukuk değerlerini öne çıkarırken diğerlerini geriletir. Bu noktada, milletlerarası toplumun genel menfaati ile milletlerarası ticarete ait menfaatler arasında çıkacak bir çatışmanın, milletlerarası toplumun genel menfaati lehine giderilmesi ihtiyacı yönündeki doktrinde yapılan değerlendirmelere işaret edilmelidir¹³. Milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerinde, taraf menfaatlerinden tüketicinin menfaati yükselen bir değer olarak öne çıkarken, işlem menfaati gerilemekte; işlem güvenliği, hukukî kesinlik, güvenlik ve öngörülebilirlik ihtiyacı geri plana itilmektedir.

Başlangıçta, milletlerarası hukukî sorunlara yol açan tüketici akitlerine, sözleşmeden doğan borç ilişkilerini konu edinen genel ihtilâf kuralları ve ilkelerine dayanan çözümler sunulurken, sonraları, bunlar yerini bazı tüketici akitleri bakımından özel koruyucu hukuk kurallarına bırakmıştır¹⁴. Gelişme,

milletlerarası alanda feda edilemeyecek kadar önemli olduğunun kabulüne dayanır. Amaç, fonksiyonel koruma alanı olarak kabul edilen tüketicinin mutad meskeni ülkesinin temel politikalarının milletlerarası özel hukuk alanında dolanılmasının önüne geçmektir. Bu nedenle, tabî bir coğrafi koruma alanı tayin edilmişse de tüketicinin mutad meskeni hukukunun tercih edilmesinin gerisinde tüketiciyle coğrafi olarak değil, fonksiyonel olarak en sıkı irtibatlı hukukun tercihi yönünde bir seçim yatmaktadır. Temel millî politikaların milletlerarası alanda bağlama kurallarının gerisinde de varlığını sürdürmesi sebebiyle, tüketicinin mutad meskeni hukukunun tatbikine, sadece tüketicinin menfaatini değil, devletin menfaatini, dolayısıyla da kamu yararını gözetme fikri hâkimdir. Ayrıca bkz. Güngör, G.: Milletlerarası Özel Hukukta Tüketicinin Korunması, Ankara 2000, s.25, 33-34 (Tüketici); Güngör, G.: Temel Milletlerarası Özel Hukuk Metinlerinin Sözleşmeden Doğan Borç İlişkilerine Uygulanacak Hukuk Konusunda Yakınlık Yaklaşımı, Restatement II, Roma Sözleşmesi, İsviçre LDIP ve MÖHUK, Ankara 2007, s.250 vd. (Yakınlık).

¹³ Lando, O.: The Conflict of Laws of Contracts, General Principles, Rec. des Cours, C.189 (1984/6), s.300 (Conflict).

¹⁴ Örneğin, Akdî Borçlara Uygulanacak Hukuk Hakkında 1980 Tarihli Roma Sözleşmesi (m.5), Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (Rome, 19 June 1980), Uniform Law Review (1991/2), s.68-113; sözleşmenin açıklayıcı raporu için bkz. Report on the Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, OJ C 282/1 (31.10.1980), s.1-47 (Giuliano-Lagarde Raporu); Roma I Tüzük Teklifi (m.5), Proposal for a Regulation on the European Parliament and the Council on the Law Applicable to Contractual Obligations (Rome I), <http://eur-lex.europa.eu>. İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Kanunu (m.120); Karrer, A.P.- Arnold, K.W.: Switzerland's Private International Law Statute, The Swiss Code on Conflict of Laws and Related Legislation, Deventer 1988.

Koruyucu yaklaşım, milletlerarası yetki kurallarının düzenlenmesi bakımından da mevcuttur. Örneğin, 1988 Lugano Sözleşmesi (md.14/2) ile Brüksel I Tüzüğü (m.16) tüketicinin, ister kendi ister karşı tarafın ikametgâhının bulunduğu ülke mahkemesinde dava açabileceğini; ona karşı ise, sadece tüketicinin ikametgâhının bulunduğu devletin mahkemelerinde dava açabileceğini kabul etmektedir. Medenî ve Ticarî Konularda Verilen Mahkeme Kararlarında Yetki ve Tenfize İlişkin 1988 Tarihli Lugano Sözleşmesi için bkz. Convention on Jurisdiction and The Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (Lugano, 16 September 1988), Uniform Law Review (1988/1) s.274 vd.; sözleşme hakkında rapor için bkz. OJ C 189, s.57 (Jenard ve Möller Raporu). Medenî

tüketicinin menfaatini birinci plânda koruyan, koruyucu milletlerarası yetki kuralları ile koruyucu bağlama kurallarına ulaşılması yönünde olmuştur. Tüketicinin milletlerarası özel hukuk araçları ile korunması fikri, Türk milletlerarası özel hukukuna da sirayet ederek 27.11.2007 tarihli ve 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanunda¹⁵ gerek özel bağlama kuralı (m.26) gerek özel milletlerarası yetki kuralı (m.45) düzeyinde ifade edilmiştir.

Milletlerarası özel hukuk, milletlerarası nitelik taşıyan tüketici akitlerinden sadece belirli şartlar altında girilmiş olanları özel düzenleme konusu yapmaktadır¹⁶. Bu sınırlı yaklaşım, milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı ile günün milletlerarası özel hukuk adaletinin ne yönde olduğuna işaret etmek bakımından dikkat çekicidir. Günün milletlerarası özel hukukunun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitleri, ana hatlarıyla, satıcının "tüketiciye yönelmesi neticesinde", i. pasif tüketicinin¹⁷ kendi yaşadığı sosyal ve hukukî çevre içinde giriştiği tüketici akitleri (*home deal*); ile ii. aktif tüketicinin karşı âkidin düzenlediği bir geziyle ve akit yapmak amacıyla başka bir devletin ülkesine götürüldüğü ve orada giriştiği tüketici akitleridir (*travelers' deal*). Örneğin, Roma Sözleşmesi¹⁸ md.5'in başlığında yer alan belirli ya da bazı tüketici akitleri ibaresinden maksat budur. Bu tür bir sınırlandırma ile anılan, bazen de açıklamaya gerek duyulmaksızın doğrudan yukarıdaki iki hali ifade edecek şekilde sayma suretiyle bir koruyucu bağlama kuralına konu yapılarak hukukî düzenlemeye kavuşturulan tüketici akitleri, milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitleridir¹⁹.

ve Ticarî Konularda Verilen Mahkeme Kararlarında Yetki ve Tenfize İlişkin Tüzük (Brüksel I Tüzüğü) için bkz. Council Regulation (EC) No 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, <http://eur-lex.europa.eu>. Yine İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Kanununda da, tüketicinin, davalının ikametgâhı (IPR-G md.112), kendi ikametgâhı ya da mutad meskeni mahkemesinde dava açabileceği kabul edilirken (md.114/1), tüketicinin kendi ikametgâhının bulunduğu devlet mahkemesinde dava açmaktan önceden feragati sonucunu doğuran yetki anlaşmalarına hukukî sonuç bağlanmamaktadır (md.114/2).

¹⁵ RG 12.12.2007- 26728.

¹⁶ Tüketici akitlerinin milletlerarası olarak vasıflandırılmasına esas olabilecek kriterlerin tespiti, millî hukuk düzenlerine aittir. Bkz. Sauveplanne, J.G.: Consumer Protection in Private International Law, NILR, C.32/1 (1985), s.107; milletlerarası akit kavramı için ayrıca bkz. Delaume, G.R.: What is an International Contract? An American and A Gallic Dilemma, ICLQ, C.28 (1979), s.261 vd.

¹⁷ Collins, H.: Good Faith in European Contract Law, Oxford Journal of Legal Studies, C.14 (1994), s.231; Reich, N.: Protection of Consumers' Economic Interests by the EC, Sydney Law Review, C.14/3 (1992), s.43 (Protection).

¹⁸ Bkz. yuk. dn.14.

¹⁹ Diğer tüketici akitlerinde ise, milletlerarası özel hukukun tüketiciyi kendi mutad meskeni hukukuna göre koruma amacı bugün için yoktur. Öte yandan, genel olarak, karşı âkidin, tüketicinin zayıf durumundan dürüstlük kuralına aykırı olarak yararlandığı, milletlerarası özel hukukta irade muhtariyeti ilkesinin aşkın ve kötüye kullanıldığı tüketici akitleri,

MÖHUK m.26'nın başlığı "Tüketici Sözleşmeleri" olup, başlıkta kapsama ilişkin herhangi bir daraltıcı ifade yer almamaktadır. Bununla birlikte, milletlerarası özel hukukun bazı tüketiciyi kendi mutad meskeni hukukuna göre koruma amacının Türk hukukunda da benimsendiği m.26/2'de yer alan ifadelerden açıklıkla anlaşılmaktadır. MÖHUK m.26/2 uyarınca, tarafların hukuk seçimi yapmamış olması halinde, tüketicinin mutad meskeni hukuku uygulanacak olmakla birlikte, bu hukukun uygulanabilmesi:

a) *Sözleşme, tüketicinin mutad meskeninin bulunduğu ülkede, ona gönderilen özel bir davet üzerine veya ilan sonucunda kurulmuş ve sözleşmenin kurulması için tüketici tarafından yapılması gerekli hukukî fiiller bu ülkede yapılmış veya (m.26/2-a);*

b) *Diğer taraf veya onun temsilcisi, tüketicinin siparişini bu ülkede almış veya (m.26/2-b);*

c) *İlişkinin bir satım sözleşmesi olması halinde, satıcı tüketiciyi satın almaya ikna etmek amacıyla bir gezi düzenlemiş ve tüketici de bu gezi ile bulunduğu ülkeden başka ülkeye gidip siparişini orada vermiş(m.26/2-c);*

olması şartına bağlıdır. Mevcut durumda, MÖHUK m.26/a ve b bendi *home deal* halini karşılarken, MÖHUK m.26/c bendi *travelers' deal* halini ifade etmektedir.

II. Koruyucu Bağlama İlkeleri ve Tüketicinin Menfaati

Tüketicinin korunması fikri milletlerarası özel hukukun koruma amacına giren tüketici akitleri için koruyucu bağlama kurallarının oluşturulmasında etkili olmuştur. Koruyucu bağlama kurallarının oluşturulmasında iki bağlama ilkesinden, farklı surette de olsa, maddî hukuk politikaları ile bağlantılı olarak yararlanıldığı görülmektedir²⁰. Bunlar, fonksiyonel bağlama ilkesi (*functional allocation principle*)²¹ ile kayırma ilkesidir (*favor principle*). Bu ilkelerin hizmet ettiği adalet - hakkaniyet anlayışı farklıdır. Fonksiyonel bağlama ilkesi, milletlerarası özel hukuk adaletini, kayırma ilkesi ise, maddî hukuk adaletini gerçekleştirme hedeflemektedir.

milletlerarası özel hukuk doktrininin ilgisini çekmiş ve tüm tüketicilerin bu açıdan korunması ihtiyacından bahsedilmişse de, sorun seçilen hukukun bertaraf edilmesi suretiyle çözülebilir görüldüğünden özel düzenleme konusu yapılmasına gerek duyulmamıştır. Ayrıca bkz. Rinze, J.: The Scope of Party Autonomy under the 1980 Rome Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, JBL (1994), s.423.

²⁰ Hancock, M.: Three Approaches to the Choice-of-Law Problem: The Classificatory, The Functional and The Result Selective, XXth Century Comparative and Conflicts of Law, Legal Essays in Honor of Hessel Yntema, Leyden 1961, s.365 vd.

²¹ Veya koruma ilkesi (*protection principle/schutzprinzip*).

Fonksiyonel bağlama kuralları soyut sosyal mülâhazalara dayanan²² ve oluşturulurken bağlama noktasının fonksiyonel olarak yani milletlerarası özel hukukta yükselen ve dolayısıyla da öncelikle korunması hedeflenen menfaatlere göre seçildiği bağlama kurallarıdır²³. Milletlerarası özel hukukun koruma amacı bulunan tüketicilerin giriştiği tüketici akitlerinde sosyal mülâhaza, "aynı sosyal ve hukukî çevrede yaşayan tüketiciler arasında eşitliğin tesisi"²⁴; milletlerarası özel hukukta yükselen ve öncelikle korunması hedeflenen menfaat ise, milletlerarası özel hukukun koruma amacına giren "tüketicinin menfaatidir".

Milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerine ilişkin bağlama kurallarının fonksiyonel olarak tespit edildiği hallerde yukarıdaki hususları gerçekleştirmeye hizmet edecek bağlama noktaları seçilir. Günün milletlerarası özel hukukunun koruma amacı, belirli tüketici akitleri (*home deal ve travelers' deal*) ile sınırlı olarak, tüketicinin yaşadığı yerin standartları ile korunmasını sağlamaya yönelmiştir. Anılan amacı gerçekleştirmeye en uygun bağlama noktasının tüketicinin mutad meskeni ve en uygun hukukun da fonksiyonel bir objektif bağlama kuralı olan tüketicinin mutad meskeni hukuku olduğu düşünülmektedir. Aynı yaklaşım Türk Hukukunda MÖHUK m.26/2'de de mevcuttur. Yine, İsviçre Hukukunda (IPRG md.120/1)²⁵, Avusturya Hukukunda (IPR-G md.41/1)²⁶, Roma Sözleşmesinde (md.5/3)²⁷, La Haye Sözleşmesi Tasarısında (md.6-7)²⁸ ve Alman Hukukunda (EGBGB md.29)²⁹ milletlerarası özel hukukun

²² De Boer, Th.M.: Choice of Law in Contracts and Torts in The Netherlands, A Methodological Perspective, Hague-Zagreb-Ghent Essays 8 on the Law of International Trade, International Obligations (Choice of Law)- Provisional Measures in Arbitration, Apeldorn Netherlands 1991, s.28 (Choice of Law).

²³ Nafaka alacaklısının mutad meskeni hukuku, çocuğun mutad meskeni hukuku gibi bağlama kurallarının oluşturulmasında rol oynayan yine aynı yaklaşımdır.

²⁴ De Boer, Th.M.: The EEC Contracts Convention and the Dutch Courts, RabelsZ, C.54 (1990), s.33 (Contracts Convention); De Boer, Choice of Law, s.37.

²⁵ İsviçre Hukukunda, milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerinde hukuk seçimi kabul edilmemiştir. Ayrıca bkz. Turhan, T: İsviçre Devletler Özel Hukuku Federal Kanununda Sözleşmeden Doğan Borçlara Uygulanacak Hukuk ve Türk Hukuku, 41 (1990) AÜHFD'nden ayrı bası, Ankara 1991, s.139 (İsviçre); Erauw, s.79.

²⁶ Erauw, s.78.

²⁷ Lasok, D.-Stone, P.A.: Conflict of Laws in the European Community, Exeter 1987, s.380 vd.; ayrıca Roma Sözleşmesi md.5 hakkında bilgi için bkz. Giuliano-Lagarde Raporu, s.23-25; Giardina, A.: The Impact of the EEC Convention on the Italian System of Conflict of Laws, Contract Conflicts, Amsterdam 1982, s.242 (Edt. North, P.M.); Morse, C.G.J.: The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, YEL (1982/2), s.137 (EEC Convention); Binchy, W.: Irish Conflicts of Law, Ireland 1988, s.563; Clarkson, C.M.V.- Hill, J.: Jaffey on the Conflicts of Laws, London 1997, s.226; Erauw, s.84; Kaye, P.: The New Private International Law of Contract of the European Community, Dartmouth 1993, s.219-220; North, s.385.

²⁸ Erauw, s.82.

²⁹ Tekinalp, G.: Yeni Alman ve İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Kanunlarında Akdi Borç

tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerinde objektif akit statüsü, tüketicinin mutad meskeni hukuku olarak kabul edilmiştir.

Tüketicinin mutad meskeni hukuku, milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerine uygulanacak hukukun objektif metotla tayininde bugün için ulaşılan en son noktadır. Milletlerarası özel hukukun tüketiciyi kendi mutad meskeni hukukuna göre koruma amacı o kadar güçlüdür ki, fonksiyonel bağlama etkisini tüketici akdinin esasını idare eden hukukun yanı sıra, tüketici akdinin şeklini idare eden hukuk üzerinde de göstermektedir. Bu bağlamda, şekli idare eden objektif bağlama kuralı da yine tüketicinin mutad meskeni hukuku olarak şekillenmiştir³⁰. Bu hukukî tercih, tüketiciyi koruyan ve emredici nitelik taşıyan esasa ilişkin hukuk kuralları ile aynı niteliği haiz şekil kuralları arasındaki yakın ilgiye dayandırılmaktadır³¹. Böylece, tüketicinin mutad meskeni hukukunun tüketiciyi koruma amaçlı emredici şekil kurallarının dolanılması yolu da kapatılmaktadır³². Aynı yaklaşım bugün MÖHUK m.26/3'te de mevcuttur³³.

Pek çok millî hukuk düzenlemesi, milletlerarası sözleşme ve tasarılarında, tüketici akitlerine özgü düşünceler³⁴, milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacına giren tüketici akitlerinde, akitler alanında başvurulmuş objektif genel bağlama kuralının yerini tüketicinin mutad meskeni hukukuna bırakması ile sonuçlanmıştır. Milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerinde "tüketicinin mutad meskeni hukuku" bağlama kuralının objektif bağlamada en son ulaşılan noktayı teşkil ettiği Türk Milletlerarası Özel Hukuk doktrininde de ifade edilmektedir³⁵. Yabancı doktrinde ise, ortak bir koruyucu objektif bağlama kuralı olarak tüketicinin mutad meskeni hukukunun genel olarak

Statüsü ve Türk Kanunu, MHB, Sayı 1, Yıl 8 (1988), s.59-60 (Akdî Borç Statüsü); Atamer, Y.: Devletler Özel Hukukunda Tüketicinin Korunması, İÜHFM, C.LV/1-2 (1995-1996), s.435-436.

³⁰ Örneğin, Roma Sözleşmesi md.9/5 uyarınca, md.5/2'de sayılan şartlar altında girilmiş tüketici akitlerinin şekli de tüketicinin mutad meskeni hukukuna bağlanmıştır. Roma Sözleşmesinde atf da kabul edilmemiştir (md.15). Ayrıca bkz. Giuliano-Lagarde Raporu, s.32; Morse, EEC Convention, s.151; Lando, O.: Contracts (Chapter 24), Private (Edt. Lipstein, K.) International Law, International Encyclopedia of Comparative Law, s. 99-100 (Contract); Collins, L. (Edt.): Dicey and Morris on the Conflict of Laws, B.12, London 1993, s.1293-1294; Tiryakioğlu, s.69.

³¹ *İbid.*

³² *İbid.*

³³ Özel düzenleme konusu yapılmamış tüketici akitlerinin şekline ise, MÖHUK m.7'de yer alan genel ihtilâf kuralı uygulanacaktır.

³⁴ Brilmayer, L.: The Role of Substantive and Choice of Law Policies in the Formation and Application of Choice of Law Rules, Rec. des Cours, C.252 (1995), s.60 vd.

³⁵ Tekinalp, G.: Akdî İlişkide Objektif Genel Kural ve "En Yakın İrtibatlı Hukuk" Uygulaması, Prof.Dr. Ernst E. Hirsh'in Hatırasına Armağan, Ankara 1986, s.447-448 (Objektif Genel Kural).

önemli yol kat ettiği ve bu hukukun akitler alanında başvuru alanı diğer objektif bağlama kurallarına nazaran tüketiciyi daha etkili koruyacağı ileri sürülmektedir³⁶.

Milletlerarası özel hukukta bu tercih, tüketicinin mutad meskeni hukuku, maddî hukuk sonucu itibariyle tüketicinin en lehine hukuk olduğu için yapılmamaktadır. Milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerinde “tüketicinin, yaşadığı yerin hukukî standartlarına göre korunması” hedefi çerçevesinde, günün milletlerarası özel hukuk adaletini sağlamaya hizmet edecek en uygun hukukun “tüketicinin mutad meskeni hukuku” olduğu değerlendirilmektedir. Tüketicinin milletlerarası özel hukukta korunduğu şartlar altında girilmiş tüketici akitlerinde, diğer tüketici akitleri ve başka akitlere nazaran tercih edilen ve yükselen menfaatler (tüketicinin menfaati) ile yanı sıra gerileyen menfaatleri (hukukî işlem menfaati) temsil eden hukukî tercihler bulunmakta ve tüketicinin mutad meskeni hukuku objektif bağlama kuralı da bu tercihin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır.

Öyle ki, objektif metodun izlendiği hallerde, tüketicinin, yaşadığı yerin hukukî standartları itibariyle korunması amaçlanmış, ona en yüksek korumayı sağlayacak devlet hukukuna dayanma olanağı verilmemiştir. Tüketicinin yaşadığı yer, onun için coğrafi ve fonksiyonel koruma alanı olarak düşünülmüştür. *Home deal* halinin yanı sıra *travelers' deal* halinin de tüketicinin mutad meskeni hukukuna bağlanması, coğrafi koruma alanının fonksiyonel olarak seçilmiş olduğuna açıkça işaret etmektedir. Bu tercih ayrıca, tüketicinin mutad meskeni hukukunun tüketici ile fonksiyonel ve objektif olarak en sıkı irtibatlı hukuk olarak değerlendirildiğini de ortaya koymaktadır³⁷.

Nihayet, maddî hukuk sonucu ile ilgilenmeyen fonksiyonel bağlama ilkesinin, tüketiciyi koruyucu temel millî hukuk politikalarının etkisini milletlerarası alana taşıyan fonksiyonel objektif bağlama kuralına ulaşılması ile görevini tamamlayacağını belirtelim³⁸.

³⁶ Lando, Conflict, s.299,362.

³⁷ Güngör, Yakınlık, s.25-251; Güngör, Tüketici, s.207; ayrıca Roma Sözleşmesi m.5 bağlamında bkz. Siehr, K.: Private International Law At the End of the Twentieth Century: Progress or Regress? *Rapport suisses prÉsentÉs au XVÈme Congres international de droit comparÉ - Swiss Reports Presented At the XVth International Congress of Comparative Law* (Bristol, 27.7-1.8.1998), Zürich 1998, s.413-414 (Progress or Regress). Bu sebeple, fonksiyonel bağlamanın özellikleri ve amacı itibariyle tipik bir fonksiyonel objektif bağlama kuralı olan tüketicinin mutad meskeni hukukunun, milletlerarası özel hukuk adaletini milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitleri itibariyle sağlamayacağı ve bu hukukun "her somut hukukî durumda tüketici için en elverişli maddî hukuk kurallarını sunamayacağı" yönünde yapılacak değerlendirmelerin, maddî özel hukuk adaletini ön plâna çıkarmak suretiyle milletlerarası özel hukuk adaletini, dolayısıyla fonksiyonel objektif bağlamanın özelliğini gözden kaçıracığına işaret edelim.

³⁸ De Boer, Contracts Convention, s.43.

Kayıрма ilkesi ise, tüketicinin maddî hukuk sonucu itibariyle en lehine hukukun tespiti (*better law approach*)³⁹ ve uygulanması amacıyla, maddî hukuk sonucunu (*result selective*) ve maddî hukuk adaletini tesise yönelik müdahaleci bir yöntem izlemektedir. Kayırma ilkesi, tüketiciyi koruma amaçlı objektif bağlama kurallarının oluşturulmasında başvurulan bir ilke değildir. Milletlerarası özel hukukta tüketicinin korunması konusu itibariyle kayırma ilkesinden sadece, sübjektif metodun sınırlandırılmasında yararlanıldığı görülmektedir.

Milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı olan tüketici akitlerinde objektif akit statüsünün tüketicinin mutad meskeni hukuku olarak kabulü, sübjektif bağlama yoluyla uygulanacak hukukun tayini üzerinde de etkili olmuştur. Milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerinde, hukuk seçimi imkânı genellikle muhafaza edilmişse de, gelişme, seçilen hukukun uygulama alanının tüketicinin mutad meskeni hukukunun tüketiciyi koruyucu emredici hukuk kuralları ile sınırlandırılması ihtimalinin açık bırakılması yönünde olmuştur. Seçilen hukukun uygulama alanı önemli surette sınırlanabileceği gibi, bazen seçilen hukukun tamamen bertaraf edilmesi sonucu da doğabilecektir. Tüketici akitlerini incelikli olarak milletlerarası emredici hukuk kurallarıyla ve seçilen hukuka nazaran daha yüksek bir koruma standardıyla düzenlemiş bir mutad mesken hukuku ile karşı karşıya gelindiğinde seçilen hukukun uygulama alanı tüketicinin mutad meskeni hukukuna ait emredici hükümlerin yelpazesinin genişliliği, çeşitliliği ve kapsamı karşısında önemli surette sınırlamaya uğrayabileceği gibi, aynı nedenle seçilen hukukun zımmen bertaraf edilmesinin dahi ihtimal dâhilinde olduğu öngörülebilir.

Seçilen hukukun hukukî koruma standardının daha düşük olması ihtimaline karşı, tüketici, kendi mutad meskeninin bulunduğu devlet hukukunun olası yüksek standardından yararlandırılmak istenmektedir⁴⁰. Aksine bir durumda ise, tüketicinin mutad meskeni hukukuna ait emredici hukuk kurallarının işlevinin teorik bir asgarî standart⁴¹ oluşturma ile sınırlı kalacağı⁴² değerlendirilebilir. Bu sebeple, tüketicinin mutad meskeni hukukunun, seçilen hukukun uygulama alanını her durumda sınırlandırması söz konusu değildir.

Kayıрма ilkesine dayanan ihtilâf kuralları, maddî hukuk adaletini, dolayısıyla da somut olaydaki münferit tüketicinin menfaatini korumaya yöneliktir⁴³. Seçilen hukukun uygulama alanının sınırlandırılması ihtimalinin kabul edildiği hallerde, seçilen hukuk veya tüketicinin mutad meskeni

³⁹ De Boer, Contracts Convention, s.33-34.

⁴⁰ Jackson, s.67.

⁴¹ Ayrıca bkz. Nomer, E.- Şanlı, C.: Ergin Nomer Devletler Hususî Hukuku, B.16, İstanbul 2008, s.332.

⁴² Sauveplanne, s.103,104.

⁴³ Karş. Lando, Contract, s.82; Tiryakioğlu, s.17.

hukukundan hangisi tüketiciye en yüksek korumayı sağlıyorsa o hukuka dayanma imkânı tanınmaktadır. Ancak, tüketicinin mutad meskeni hukukunun sübjektif bağlamada asgarî hukukî standardı teşkil etmesi, açık bir hukukî düzenlemeye ihtiyaç göstermektedir.

Milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerine ilişkin olarak geçerli bir hukuk seçimi anlaşması bulunmasına rağmen, tüketicinin mutad meskeni hukukunun emredici hukuk kurallarının öngördüğü asgarî hukukî korumanın bertaraf edilemeyeceğine ilişkin kurallar⁴⁴ kayırma ilkesinin tipik örneğidir. Bu hallerde, tüketicinin en çok lehine olan maddî hukuk kuralları uygulanacaktır. Bu noktada, bir görüş, tüketicinin kendisine en yüksek hukukî korumayı sağlayan hukuka dayanabileceğini⁴⁵, diğer bir görüş ise, her iki hukuka ait en yüksek koruma sağlayan kuralların, telif edilebilir olmak şartıyla, birlikte uygulanmasını önermiştir⁴⁶.

Kayıрма ilkesi, en lehe maddî hukuk sonucunu sağlayan hukukun tespitine esas olacak ilke ve ölçütlerin bulunmaması, en lehe hukukun tespitindeki güçlük, yanı sıra, bu tespit ve tercihin tüketici tarafından mı yoksa hâkim tarafından mı yapılacağı hususları itibariyle yol açtığı belirsizlik sebebiyle eleştirilmektedir⁴⁷.

En lehe hukukun nasıl tayin edileceği veya kim tarafından tercih edileceği ayrı bir tartışmanın konusu olmakla birlikte, seçilen hukukun uygulama alanını sınırlandırması ihtimali bulunan hukuk yine tüketicinin mutad meskeni hukukudur. Burada tüketicinin mutad meskeni hukuku, münferit tüketicinin milletlerarası özel hukukta korunmasının “asgarî hukukî

⁴⁴ Roma Sözleşmesi md.5/2; Erauw, s.85; Kaye, s.209 vd.; Bazı Tüketici Akitlerine Uygulanacak Hukuk Hakkındaki 1980 tarihli La Haye Sözleşmesi Tasarısı (md.6/2), [Convention] on the Law Applicable to Certain Consumer Sales, RabelsZ, C.46 (1982), s.795-805 (La Haye Sözleşmesi Tasarısı); ön tasarının metni ve raporu için bkz. Law Applicable to Certain Consumer Sales, Preliminary Draft Convention Adopted by the Special Commission and Report by Arthur Taylor Von Mehren, Preliminary Document No.2 of the October 1979 for the attention of fourth session, Edité par le Bureau permanent de la Conferance, Javastraat 2c La Haye, s.1 vd. (Von Mehren Raporu); ayrıca bkz. Boggiano, s.112; De Boer, Contracts Convention, s.43; Binchy, s.562 vd.; Diamond, A.L.: Harmonization of Private International Law Relating to Contractual Obligations, Rec. des Cours, C.199 (1986/IV), s.301 vd. (Harmonization); Clarkson- Hill, s.225-226; Lagarde, P.:The European Convention On the Law Applicable To Contractual Obligations, Virginia Journal of International Law, C.22/1 (1981), s.98; North, P.M.: The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, JBL (1980), s.385 .

⁴⁵ Boggiano, s.112 vd.; Morse, Consumer, s.8; Stone, P.A.: The Conflict of Laws, London 1995, s.268; Clarkson-Hill, s.225-226.

⁴⁶ Philip, A.: Mandatory Rules, Public Law (Political Rules) And Choice of Law in the EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, Contract Conflicts, Amsterdam 1982, s.99 vd. (Edt. North, P.M.); Rinze, s.421-422; Kaye, s.213; aksi yönde bkz. Morse, Consumer, s.9; Morse, EEC Convention, s.137.

⁴⁷ De Boer, Contracts Convention, s.44-45.

koruma standardı” olarak kullanılmaktadır. Amaç, tüketicinin kendi mutad meskeni hukukunun emredici hukuk kurallarının öngördüğü hukukî koruma ölçüsünün altında muamele görmesinin mümkün olduğu kadar önüne geçilmesidir⁴⁸.

Kayıрма ilkesi, yukarıda belirtilen düzenleme biçimi dışında, bugün için, milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitlerine uygulanacak hukukun tayininde dayanılan bir ilke değildir. Yine, milletlerarası özel hukukta maddî hukuk sonucu itibariyle tüketicinin en lehine hukukun uygulanmasını haklı kılan bir sosyal mülâhaza da henüz geliştirilebilmiş değildir. Nitekim anılan düzenleme biçimi dışında, tüketicinin kayırılarak korunması fikri, milletlerarası özel hukukta tüketicinin korunması fikrinin ve milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacının sınırlarını zorlamaktadır.

Günümüzde, milletlerarası özel hukukun tüketiciyi koruma amacı bulunan tüketici akitleri itibariyle, La Haye Sözleşmesi Tasarısında (md.6/1)⁴⁹, Roma Sözleşmesinde (md.5/2)⁵⁰, Avusturya Hukukunda (IPR-G md.41)⁵¹ ve Alman Hukukunda (EGBGB md.29)⁵² hukuk seçimi ilke olarak kabul edilmiş olmakla birlikte, tüketicinin mutad meskeni hukukunun tüketiciyi koruma amaçlı emredici kurallarının sağladığı himayenin hukuk seçimi yoluyla bertaraf edilemeyeceği esası mevcuttur. MÖHUK m.26/1’de

⁴⁸ Erauw, s.84.

⁴⁹ Erauw, s.82; Sauveplanne, s.104; Diamond, Harmonization, s.302; Hartley, s.123. Sınırsız hukuk seçiminin tüketici satışlarına uygun olmadığı hakkında bkz. Von Mehren Raporu, s.26.

⁵⁰ De Boer, Contracts Convention, s.43; Diamond, Harmonization, s.302; Erauw, s.84; Kaye, s.215-218. Sınırsız hukuk seçimine cevaz verilmediği hakkında bkz. Diamond, A.L.: Conflict of Laws in the EEC, Current Legal Problems 1979, s.161 (EEC); Rinze, s.413; Morse, C.G.J.: Consumer Contracts, Employment Contracts and The Rome Convention, ICLQ, C.41 (1922), s.1 (Consumer); Hartley, s.112; Jackson, D.: Mandatory Rules and Rules of "ordre public", Contract Conflicts, Amsterdam 1982, s.63 (Edt. North, P.M.); Giuliano-Lagarde Raporu, s.23-25; Giardina, s.242; Sauveplanne, s.104; Williams, P.R.: The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, ICLQ, C.35 (1986), s.24; Clarkson-Hill, s.225-226; Siehr, K.:Private International Law, Introduction to German Law, The Hague 1996, s.342 (PIL); Madsen, P.B.: Scandinavian Contract Law within the EEC, A Social Dimension in Contract Law by Harmonization or Recognition, Perspectives of Critical Contract Law, Aldershot 1993, s.118-119 (Edt. Wilhelmsson, T.); Morse, EEC Convention, s.135; Binchy, s.562 vd; North, s.385; Reich, N.: From Contract to Trade Practices Law: Protection of Consumers' Economic Interests by the EC, Perspectives of Critical Contract Law, Aldershot 1993, s.73-74 (Edt. Wilhelmsson, T.) (From Contract). Roma Sözleşmesi hükümlerinin emredici olduğu yönünde ayrıca bkz. Rinze, s.417.

⁵¹ Hukuk seçimi tüketicinin aleyhine ve tüketicinin mutad meskeninin bulunduğu devlet hukukunun tüketiciyi koruma amaçlı emredici hukuk kuralları var ise, hukuk seçimi geçersizdir (md.41/2). Ayrıca bkz. Palmer, E.: The Austrian Codification of Conflicts of Law, AJCL, C.28 (1980), s.219; Sauveplanne, s.103-104.

⁵² Roma Sözleşmesinin akdî borçlara ilişkin düzenlemeleri EGBGB (Alman Medenî Kanununa Giriş Kanunu) md.27 ile md.37 arasında yer almıştır. Bkz. Atamer, s.432 vd.

de benzer bir hukukî yaklaşım benimsenmekle birlikte, seçilen hukukun uygulama alanını sınırlandırma ihtimali bulunan tüketicinin mutad meskeni hukukuna ait emredici hukuk kurallarının sadece tüketiciyi koruma amacıyla sevk edilmiş emredici kurallar olabileceği yönünde bir sınırlama bulunmamaktadır. Yine, MÖHUK m.26/1'de yer alan emredici kurallar kavramına hem iç hukuk anlamında hem de milletlerarası nitelikte emredici nitelikte kuralların dâhil olduğu eklenmelidir. Ayrıca, gerek kamu hukuku ve özel hukuk karakterli emredici hukuk kurallarının, gerek karma nitelik taşıdığı kabul edilen emredici hukuk (gri alan) kurallarının m.26/1 kapsamında bulunduğunu belirtelim.

SONUÇ

Bugün için tüketicinin mutad meskeni hukuku, objektif bağlamada, aynı sosyal ve hukukî çevrede yaşayan ve milletlerarası özel hukukun koruma amacı içine giren tüketiciler arasındaki eşitliğin tüketicinin yaşadığı yerin standartları itibariyle tesisine hizmet eden müstakil, fonksiyonel ve objektif bir bağlama kuralı; sübjektif bağlamada ise, seçilen hukukun uygulama alanını bu hukukun tüketiciyi koruma standardına göre sınırlandırabilecek münferit bir asgarî hukukî standart ve ölçü olarak fonksiyon ifa etmektedir.

KAYNAKÇA

I. Monografi ve Makaleler

- Atamer, Y.:** Devletler Özel Hukukunda Tüketicinin Korunması, İÜHFM, C.LV/1-2 (1995-1996), s.421-446.
- Beale, H.:** Inequality of Bargaining Power, Oxford Journal of Legal Studies, C.6 (1986), s.123-136.
- Binchy, W.:** Irish Conflicts of Law, Ireland 1988.
- Boggiano, A.:** International Standard Contracts, A Comparative Study, Rec. des Cours, C.170/1 (1980), s.9-114.
- Brilmayer, L.:** The Role of Substantive and Choice of Law Policies in the Formation and Application of Choice of Law Rules, Rec. des Cours, C.252 (1995), s.9-112.
- Clarkson, C.M.V.- Hill, J.:** Jaffey on the Conflicts of Laws, London 1997.
- Collins, L. (Edt.):** Dicey and Morris on the Conflict of Laws, B.12, London 1993.
- Collins, H.:** Good Faith in European Contract Law, Oxford Journal of Legal Studies, C.14 (1994), s.228-254.
- De Boer, Th.M.:** Choice of Law in Contracts and Torts in The Netherlands, A Methodological Perspective, Hague-Zagreb-Ghent Essays 8 on the Law of International Trade, International Obligations (Choice of Law)- Provisional Measures in Arbitration, Apeldorn Netherlands 1991, s.21-57 (Choice of Law).
- De Boer, Th.M.:** The EEC Contracts Convention and the Dutch Courts, RabelsZ, C.54 (1990), s.24-62 (Contracts Convention).
- Delaume, G.R.:** What is an International Contract? An American and A Gallic Dilemma, ICLQ, C.28 (1979), s.258-279.
- Diamond, A.L.:** Conflict of Laws in the EEC, Current Legal Problems 1979, s.155-177 (EEC).
- Diamond, A.L.:** Harmonization of Private International Law Relating to Contractual Obligations, Rec. des Cours, C.199 (1986/IV), s.233-312 (Harmonization).

- Erauw, J.A.:** International Advancement of Consumer Interests Through Conflicts Rules, International Contracts and Conflicts of Laws, A Collection of Essays, London 1990, s.71-85 (Edt. Sarcevic, P.).
- Ewald, F.:** A Concept of Social Law, Dilemmas of Law in the Welfare State, New York 1988, s.40-75 (Edt. Teubner, G.).
- Giardina, A.:** The Impact of the EEC Convention on the Italian System of Conflict of Laws, Contract Conflicts, Amsterdam 1982, s.237-265 (Edt. North, P.M.).
- Güngör, G.:** Milletlerarası Özel Hukukta Tüketicinin Korunması, Ankara 2000 (Tüketici).
- Güngör, G.:** Temel Milletlerarası Özel Hukuk Metinlerinin Sözleşmeden Doğan Borç İlişkilerine Uygulanacak Hukuk Konusunda Yakınlık Yaklaşımı, Restatement II, Roma Sözleşmesi, İsviçre LDIP ve MÖHUK, Ankara 2007 (Yakınlık).
- Hancock, M.:** Three Approaches to the Choice-of-Law Problem: The Classificatory, The Functional and The Result Selective, XXth Century Comparative and Conflicts of Law, Legal Essays in Honor of Hessel Yntema, Leyden 1961, s.365-379.
- Hartley, T.C:** Consumer Protection Provisions in the EEC Convention, Contract Conflicts, Amsterdam 1982, s.111-141 (Edt. North, P.M.).
- Hillermaier, K.:** Fheiheit und soziale Verantwortung im Vertragsrecht, BB 1976.
- Jackson, D.:** Mandatory Rules and Rules of "ordre public", Contract Conflicts, Amsterdam 1982, s.59-79 (Edt. North, P.M.).
- Karrer, A.P.- Arnold, K.W.:** Switzerland's Private International Law Statute, The Swiss Code on Conflict of Laws and Related Legislation, Deventer.
- Kaye, P.:** The New Private International Law of Contract of the European Community, Dartmouth 1993.
- Lagarde, P.:**The European Convention On the Law Applicable To Contractual Obligations, Virginia Journal of International Law, C.22/1 (1981), s.91-104.
- Lando, O.:** Contracts (Chapter 24), Private (Edt. Lipstein, K.) International Law, International Encyclopedia of Comparative Law (Contract).
- Lando, O.:** The Conflict of Laws of Contracts, General Principles, Receuil des Cours, C.189 (1984/6), s.228-447 (Conflict).
- Lasok, D. - Stone, P.A.:** Conflict of Laws in the European Community, Exeter 1987.

- Madsen, P.B.:** Scandinavian Contract Law within the EEC, A Social Dimension in Contract Law by Harmonization or Recognition, Perspectives of Critical Contract Law, Aldershot 1993, s.107-120 (Edt. Wilhelmsson, T.).
- Morse, C.G.J.:** Consumer Contracts, Employment Contracts and The Rome Convention, ICLQ, C.41 (1922), s.1-21 (Consumer).
- Morse, C.G.J.:** The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, YEL (1982/2), s.107-171 (EEC Convention).
- Neal, A.C.-Victorin, A. (Edt.):** Law and the Weaker Party and Anglo Swedish Comparative Study, C.V (The Comparison II), Kent 1992.
- Nomer, E.- Şanlı, C.:** Ergin Nomer Devletler Hususî Hukuku, B.16, İstanbul 2008, s.332.
- North, P.M.:** The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, JBL (1980), s.382-388 .
- Palmer, E.:** The Austrian Codification of Conflicts of Law, AJCL, C.28 (1980), s.197-234.
- Philip, A.:** Mandatory Rules, Public Law (Political Rules) And Choice of Law in the EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, Contract Conflicts, Amsterdam 1982, s.81-110 (Edt. North, P.M.).
- Reich, N.:** From Contract to Trade Practices Law: Protection of Consumers' Economic Interests by the EC, Perspectives of Critical Contract Law, Aldershot 1993, s.55-105 (Edt. Wilhelmsson, T.) (From Contract).
- Reich, N.:** Protection of Consumers' Economic Interests by the EC, Sydney Law Review, C.14/3 (1992), s.23-61 (Protection).
- Rice, D.A.:** Remedies, Enforcement Procedures and the Duality of Consumer Transaction Problems, Boston University Law Review, C.48-49 (1968-69), s.559-611.
- Rinze, J.:** The Scope of Party Autonomy under the 1980 Rome Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, JBL (1994), s.412-430.
- Sauveplanne, J.G.:** Consumer Protection in Private International Law, NILR, C.32/1 (1985), s.100-122.
- Schmude, J.:** Verbraucherschutz und Vertragsfreiheit, Festschrift für Kurt Ballerstedt, Berlin 1975.
- Siehr, K.:** Private International Law At the End of The Twentieth Century: Progress or Regress? Rapport suisses présentés au XVème Congres international de droit comparé-Swiss Reports Presented At the XVth

International Congress of Comparative Law (Bristol, 27.7 - 1.8.1998),
Zürich 1998, s.411-442 (Progress or Regress).

Siehr, K.: Private International Law, Introduction to German Law, The Hague 1996 (PIL).

Stone, P.A.: The Conflict of Laws, London 1995.

Tekinalp, G.: Yeni Alman ve İsviçre Milletlerarası Özel Hukuk Kanunlarında Akdî Borç Statüsü ve Türk Kanunu, MHB, Sayı 1, Yıl 8 (1988), s.59-60 (Akdî Borç Statüsü).

Tekinalp, G.: Akdî İlişkide Objektif Genel Kural ve "En Yakın İrtibatlı Hukuk" Uygulaması, Prof. Dr. Ernst E. Hirsh'in Hatırasına Armağan, Ankara 1986, s.443-450 (Objektif Genel Kural).

Tiryakioğlu, B.: Taşınır Mallara İlişkin Milletlerarası Unsurlu Satım Aktelerine Uygulanacak Hukuk, Ankara 1996.

Turhan, T.: İsviçre Devletler Özel Hukuku Federal Kanununda Sözleşmeden Doğan Borçlara Uygulanacak Hukuk ve Türk Hukuku, 41 (1990) AÜHFD'nden ayrı bası, Ankara 1991, s.119-149.

Williams, P.R.: The EEC Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations, ICLQ, C.35 (1986), s.1-31.

Zevkliler, A.: Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Örnek Yargıtay Kararları ve İlgili Mevzuat, İzmir 1996.

II. Sözleşme, Rapor ve Diğer Belgeler

Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (Rome, 19 June 1980), Uniform Law Review (1991/2), s.68-113; açıklayıcı rapor "Report on the Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations", OJ C 282/1 (31.10.1980), s.1-47 (Giuliano-Lagarde Raporu).

Convention on Jurisdiction and The Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (Lugano, 16 September 1988), Uniform Law Review (1988/1) s.274-375; açıklayıcı rapor: OJ C 189 (Jenard ve Möller Raporu).

[Convention] on the Law Applicable to Certain Consumer Sales, RabelsZ, C.46 (1982), s.795-805 (La Haye Sözleşmesi Tasarısı); ön tasarımın metni ve raporu: Law Applicable to Certain Consumer Sales, Preliminary Draft

Convention Adopted by the Special Commission and Report by Arthur Taylor Von Mehren, Preliminary Document No.2 of the October 1979 for the attention of fourth session, Edité par le Bureau permanent de la Conferance, Javastraat 2c La Haye, s.1 vd. (Von Mehren Raporu).

Council Regulation (EC) No [44/2001](#) of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, <<http://eur-lex.europa.eu>>.

Proposal for a Regulation on the European Parliament and the Council on the Law Applicable to Contractual Obligations (Rome I), <<http://eur-lex.europa.eu>>.

